

LITURGIJA I RIJEČ: SUVREMENI KONTEKST I MOGUĆNOSTI

Pero ARAČIĆ, Đakovo

Sažetak

Svaki javni govor nameće pitanje kome govorimo ili s kim razgovaramo? Kad je riječ o liturgijskom govoru, onda je pitanje zamršenije jer su sudionici raznoliki s obzirom na dob, naobrazbu i razinu motiviranosti. A kad je, pak, riječ o liturgiji, pitanje je vrijede li pravila komunikacije i za propovijedanje? Rad obrađuje zadanu temu kroz tri naslova: (1) Hrvatska liturgijska panorama i aktualna pitanja; (2) Temeljne odrednice o propovijedanju; (3) Uvod i zaključak u propovijedi. U prvom dijelu iznose se rezultati istraživanja o dinamici sudjelovanja u liturgijskim skupovima, počev od onog redovitog, nedjeljnog pa sve do onih povremenih. Iz te činjenice se zaključuje na različite teškoće s obzirom i na samo propovijedanje. U drugom dijelu je riječ o osnovnim pristupima u propovijedanju, a to su vjernost Božjem Pismu, čovjeku i aktualnoj stvarnosti. Ovdje se posebno obrađuje i pitanje komunikativne kompetencije. U trećem dijelu posebno se obrađuje pitanje strukture propovijedi, napose s obzirom na uvod i zaključak. Dodatni je problem našeg govora u liturgiji, i liturgije s govornog vidika, u tome što je govorena riječ prevladala nad ostalim sastavnicama liturgije, iako riječ nije najснаžnije sredstvo komunikacije. Kad bismo mjerili sve govorne dijelove, vidjeli bismo da je doista vremenski više od polovice ukupnog slavlja u korist govorenja.

Ključne riječi: *propovijedanje, priprema, vjernost Pismu i čovjeku, uvod i zaključak propovijedi.*

Uvod – osobno iskustvo

Prvi osobni doživljaj. Kao početnik, pitao sam starijeg kolegu svećenika o problemu treme s obzirom na propovijedanje. On mi je odgovorio kako je i on također imao tremu i opisao način na koji ju je pobijedio: “Zamisli si”, kaže on, “kao da imaš pred sobom kupusove glave.”

Drugi osobni doživljaj. Druga godina svećeničke službe. I dalje imam problema s propovijedanjem te upitah kolegu svećenika, u utorak na nekom sastanku, što ćemo u nedjelju propovijedati, jer mi je evanđelje ponešto teško interpretirati i drugima prenijeti. On odgovori: “Pa to je jednostavno. Kad u nedjelju pročitam evanđelje, onda nastavim propovijedati.” Ali, ovo je bio svećenik u drugoj godini svećeništva, kao i ja.

Treći osobni doživljaj. Kad je počelo ‘homilijanje’, reče mi zvonarica grobljanske kapelice u Osijeku: »Velečasni, ovo kako svi vi sad govorite, pa to bih i ja znala. Pročitash evanđelje pa ga prepričavaš svojim riječima«.

Spomenuti osobni doživljaji postavljaju pitanje doživljavanja čovjeka, razumijevanja svećeničke službe i poslanja te ozbiljnosti shvaćanja drugih, kao i pitanja površnosti i neozbiljnosti propovjednika – ili, možda, o ‘nebibličnosti’ vjernika? Kome govorimo, s kim razgovaramo (homilijai)? Tko je čovjek, sudionik liturgijskih slavlja? Vrijede li pravila komunikacije i za propovijedanje? Ovdje se nameće i pitanje ozbiljnog shvaćanja službe navjestitelja. K tome i pitanje ima li mjesta za druge u pripravi propovijedanja? Je li homilija puko prepričavanje biblijskog čitanja? Koji je odnos retorike i propovijedanja nekad i danas? Dodatni je problem našeg govora u liturgiji, i liturgije s govornog vidika, u tome što je govorena riječ prevladala nad ostalim sastavnicama liturgije, iako riječ nije najснаžnije sredstvo komunikacije. Kad bismo mjerili sve govorne dijelove, vidjeli bismo da je doista (vremenski) više od polovice ukupnog slavlja u korist govorenja.

Predavanje nije u mogućnosti ni dotaknuti, a kamoli detaljno obraditi sve aktualne teme koje su povezane s govorom u liturgiji. Izbor sam svrstao u tri naslova: (1) Hrvatska liturgijska panorama i aktualna pitanja; (2) Temeljne odrednice o propovijedanju; (3) Uvod i zaključak u propovijedi.

1. Hrvatska liturgijska panorama i aktualna pitanja

1.1. Sudjelovanje u liturgijskim činima, napose nedjeljnoj misi

Da bismo imali pred sobom što jasniju sliku sudionika u liturgijskim slavljinama, nužno je podsjetiti se samo na podatke o sudjelovanju, ne ulazeći u samu razinu vjerske zrelosti.

Tablica 1. Ako se ne uračunaju vjenčanja, pogrebi, krštenja itd., koliko često idete u crkvu na misu?

- nikad	14,1
- rjeđe	14,0
- više puta godišnje (za velikih blagdana)	29,8
- najmanje jednom mjesečno	17,0

- tjedno, jednom ili više puta	24,5
- dnevno, jednom ili više puta	0,6

Osim na obrede i slavlja krštenja, vjenčanja i pogreba, kad se odlazi poznanicima iz drugih razloga, a ne uvijek iz osobnih vjerskih izbora i potreba, 14,1% naših građana uopće ne ide na misu, a isti broj (14,0%) izjavljuje da ide “rjeđe”. Na misu “više puta godišnje (za velikih blagdana)” ide 29,8%, a onih koji idu “najmanje jednom mjesečno” je 17,0%. “Tjedno, jednom ili više puta” na misu odlazi 24,5%, a “dnevno, jednom ili više puta” 0,6%.¹

Ili, ako pogledamo s manje diferenciranosti, dobit ćemo da 14,1% naših građana ne ide na misu, njih 43,8% odlazi na misu “povremeno” (za velikih blagdana), a 42,1% ih odlazi na misu “najmanje jednom mjesečno i nedjeljom”.

Ako uzmemo kategoriju dobi, onda među starijem generacijama, rođenim do 1960., ima više onih koji redovito odlaze na mise, ali i više onih koji ne idu na mise.² Zanimljivo je da se kod mlađih povećava kategorija “povremeno”, vjerojatno o Božiću, Uskrsu ili većem crkvenom blagdanu, u kojemu oni pronalaze motiva za odlazanje u crkvu, i to za 20% s obzirom na one rođene prije 1940.

Tablica 2. Odlazak na misu s obzirom na dobnu strukturu.

ODLAZAK NA MISE	godina rođenja		
	do 1940.	1941. - 1960.	1961. i kasnije
ne ide	17,7	14,7	12,3
povremeno	30,6	42,5	50,5
mjesečno i nedjeljom	51,7	42,8	37,8

Za nas je zanimljivo vidjeti i odgovor na pitanje: Kako se često sudionici naših blagdanskih i nedjeljnih liturgija pričešćuju?

Tablica 3. Sudjelovanje u liturgiji i pričešćivanje

1. nikada	17,2
2. svakih godinu dana	18,9
3. o velikim blagdanima	30,0

¹ Usp. P. ARAČIĆ, G. ČRPIĆ, K. NIKODEM, Vjerska situacija u hrvatskom tranzicijskom društvu, prema istraživanju ‘Aufbruch’, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 128 (2000), br. 12, str. 775-815, ovdje 784.

² Usp. G. ČRPIĆ, S. KUŠAR, Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj, u: *Bogoslovska smotra* 68 (1998), br. 4, str. 513-563, ovdje 556 – 557.

4. nekoliko puta na godinu	11,4
5. otprilike jednom mjesečno	4,6
6. u pravilu kod svake mise	9,0

Upravo navedeno drugo istraživanje dobilo je dosta bliske rezultate.³

1.2. Složenosti i zahtjevnosti liturgije

Naravno da se u ovom kontekstu valja podsjetiti da je liturgija kompleksno zbivanje složeno od riječi, gesta, simbola, znakova te onog nevidljivog, otajstvenog, koje prožima određeno liturgijsko zbivanje. Ukoliko smo sami sebi iskreni, i za nas, redovite sudionike liturgijskih slavlja, rječnik mnogih naših liturgijskih molitava, formulacija nekih predslavlja i drugih liturgijskih tekstova-zbiven je, čudan doslovni prijevod, u izričaju nezgrapan i zaista često nekomunikativan. Zato je opravdano pitanje može li se s njima uputiti molitva. I to ne kao pojedinci, već kao skupina. Pogotovo onda kad oni koji čitaju te tekstove nisu prije toga dobro prošli i pokušali ući u njihovu strukturu i poruku. Tko kome, i po komu, upućuje molitvu, moralo bi odmah biti jasno.⁴

Kompleksna je i naša prosječna liturgijska zajednica, i to s obzirom na vjersko znanje i praksu. Ima onih koji prilično redovito sudjeluju u crkvenim obredima, a nisu prihvatili temeljne vjerske istine. Ima onih koji su ispunjeni sumnjama, ponajviše među povremenim sudionicima. Druga kompleksnost odnosi se na opću formaciju od osnovne škole do fakulteta. Treća kompleksnost odnosi se na uzrast i generacije, od djece, mladih, onih u punoj snazi te starijih i starih, koji često prevladavaju. Kome govoriti? Djeci ili mladima, odraslima ili starima? Iz svega se nameće razumijevanje ostalih čimbenika u liturgiji, kao što su znakovi i geste, simboli i slike te uporaba određenih materija. Koliko su s njihovim porukama familijarizirani sudionici naših liturgijskih slavlja?

Ima i drugih pitanja iz prakse:

³ *Ondje*, str. 523.

1. nikada, praktički nikada	11,1
2. rjeđe od jednom na godinu	5,6
3. jednom na godinu	5,2
4. samo za vjerske blagdane	31,6
5. jednom mjesečno	16,1
6. jednom tjedno	23,9
7. više od jednom tjedno	6,4

⁴ O problematici vidi: J. HAERS, *Le langage chretien peut-il etre entendu aujourd'hui? Les convives cherchent un langage qui convient*, u: *Lumen vitae* LVIII(2003), br. 1, str. 65-75.

- 1) Kako propovijedati između obveznosti i slobode: obveznosti na temeljnu namjeru Božje riječi i slobode novog kreativnog formuliranja, na koje smo obvezni ukoliko ostvarujemo novi interpretativni proces za današnje ljude?
- 2) Koje spoznajno-psihološke i osobne aspekte treba uvažavati propovjednik ako želi slušatelje uzeti ozbiljno, kao subjekte, i voditi osobnom dijalogu s Božjom riječi u zajedničkoj povijesti?
- 3) Što u praksi znači vjernost konkretnoj stvarnosti? Koji su to putovi, 'antene' i očekivanja slušatelja u konkretnoj društvenoj stvarnosti?
- 4) Kako može zajednica doživjeti komunikaciju s evanđeljem? Kako može zajednica, kao i propovjednik - kao 'govornik' zajednice i evanđelja - postići 'komunikativnu kompetenciju'?

Sigurno je da ima više pitanja negoli je u ovom okviru moguće tražiti i ponuditi odgovora. No, svi sudionici su iskusni propovjednici i mnogi imaju odgovore te će u međusobnoj komunikaciji moći razmijeniti vlastita iskustva.

2. Opće odrednice u propovijedanju

Na neka od postavljenih pitanja vjerujemo da je moguće tražiti odgovore slijedeći usmjerenja i kriterije u pristupu propovijedanju. Nabrajamo ih četiri: vjernost Pismu, vjernost čovjeku, vjernost aktualnoj stvarnosti, komunikativnost.⁵

2.1. Vjernost Pismu

Propovijed je obvezna prema Božjoj riječi: njenoj poruci, njenoj namjeri i njenom interpretacijskom procesu. Propovijed stoji u napetosti između Božje riječi i slušatelja i povijesti jednog i drugog. Propovijed je i sama dio ove povijesti. Priprava propovijedi je podložna napetosti između obveznosti i slobode: obveznosti prema poruci i namjeri Božje riječi i slobode kreativnog novog formuliranja, kao obveze interpretacijskog procesa za slušatelje ovdje i sada, u ovoj kulturi i vremenu.

2.2. Susresti Božju riječ

2.2.1. Riječ i čovjek na putu susreta

⁵ Usp. A. WALLNER, *Werkbuch Predigt im Dialog mit der Gemeinde*, Styria, Graz, 1989, str. 123-166.

Božja riječ živi i ima povijest. Nju može susresti samo onaj tko joj se približi, kao što se netko približava nekoj tajni. Tko drugima treba navješćivati Božju riječ, mora prvo sam biti u njoj. On sam mora kao slušatelj Božje riječi, s ostalim slušateljima, otkriti put do nje. Na što sve propovjednik treba pripaziti na ovom putu prema Božjoj riječi? Što kaže biblijska teologija? Što kaže homiletika? Kao i Božja riječ, tako i propovjednik i slušatelji imaju živu povijest. Oni prvo spontano, svojom vlastitom poviješću, susreću Božju riječ i njenu povijest. Upravo na ovo spontano susretanje Božje riječi mora najviše pripaziti propovjednik, jer kao što kod njega, tako i kod drugih, Božja riječ može izazivati različite utiske i tijekom službe Božje može otvarati ili zatvarati put samoj Božjoj riječi. Ono što propovjednik u spontanom susretu doživi s Božjom riječi, slično može i slušatelj doživjeti u liturgiji.

Iz spontanog susreta najprije raste meditiranje Božje riječi: Ja idem ususret Božjoj riječi, boravim s njom i jesam u njoj. I Božja riječ dolazi k meni, boravi sa mnom i u meni. I Marija, Isusova majka, i Pavao, živjeli su s Božjom riječi (Lk 2,19.51; Gal 2,20) i meditirali ju. Iz meditiranja izrasta razgovor s Bogom kao molitva. Ovdje već počinje dijalog i zajednička povijest s Božjom riječi propovjednika kao slušatelja. Ovdje se trasira tajna vjere. Tek odavde može propovjednik početi 'širiti' (Lk 2,17) Božju riječ.

Iz spontanog susreta nastaje i studij Božje riječi. Kao propovjednik, dolazim bliže tajni Božje riječi i trebam pod različitim vidicima prilaziti tekstu Pisma i pokušavati otkrivati sadržaje. Tri su vidika pristupa Božjoj riječi: cilj, tema-poruka i interpretativni proces. Velika pomoć da se točno čuje Božja riječ i otkrije njena tajna je homiletsko razlikovanje između pastoralnog cilja neke propovijedi i njene teme-poruke s kojom je utemeljen taj cilj. Ovakav pristup može se primjenjivati i na biblijske tekstove. Tako s obzirom na **pastoralni cilj** postavljamo pitanja s obzirom na tekst: Što hoće autor sa slušateljima? Što je učinio sa mnom kao slušateljem? Kamo me je odveo? S obzirom na **temu-poruku** pitanja su: Što kaže autor slušateljima? Koju poruku upravlja autor slušateljima da bi oni slijedili njegov pastoralni cilj? Pitanje je, dakle, sadržaja koji utemeljuje pastoralni cilj i nakanu autora.

Klasični primjer dijalektičke napetosti između pastoralnog cilja i utemeljene poruke je naizmjeničnost imperativa i indikativa u Pavlovoj kerigmi: poticanje na žurno prihvaćanje bratskih odnosa među članovima zajednica, što mu je pastoralni cilj (Fil 2,1-4), on utemeljuje s himnom Kristu, u kojoj je poruka o spašavajućem Božjem djelovanju u događaju Krista (Fil 2,5-11).

Kad je riječ o traženju cilja i poruke-teme u nekoj od perikopa, na raspolaganju su biblijski komentari i egzegetske informacije. Njih propitujem za adresate i njihovu kulturno-sociološku situaciju, za literarnu vrstu i za samog autora. Svakako da postoji odnos između iskonske predaje i procesa interpretacije, koji je Božja riječ prošla do pisanog oblika, kao povijesnog puta s generacijama prvih slušatelja. Otada, pa naovamo, postoji dosljedna obveza propovjednika da

nastavi proces interpretacije Božje riječi kao stvaralačkog i novog formuliranja za konkretne slušatelje, ovdje i sada.⁶

2.2.2. Upustiti se u povijest Riječi i osoba

Kao propovjednik, moram znati da se svojom propovijedi, i uopće pripremom na nju, upuštam na područje napetosti, gdje su zahvaćene moje psihičke i osobne snage. Stojim u napetom odnosu s Božjom riječi i slušateljem i poviješću svakog od njih. Stojim u napetosti između obveznosti i slobode: obveznosti prema poruci i nakani Božje riječi i slobode kreativnog novog formuliranja Božje riječi (ovo nije tek izričaj moje snage, već obveza procesa interpretacije za moje slušatelje). Samo ako sam spreman upustiti se u obje povijesti, makar je to težinom blizu i 'križnom putu', mogu povijest obadvoga unijeti u govor i pripremiti čudo vjere zajedničke povijesti. Tako je pak moguće da moja propovijed, kao što su činili propovjednici u apostolska vremena, otvara pogled u novo, u dublje povezanosti, u nove dimenzije Božje dubine i Kraljevstva.

2.2.3. Teškoće uravnoteženosti

Teškoća praktičarima nije Božja riječ, iako često nameće više pitanja i teškoća nego što ih može riješiti. Teškoće nisu cilj, tema i proces interpretacije Božje riječi, oni se mogu prostudirati. Teškoće se nalaze u međusobnom odnosu čimbenika predaje Božje riječi, tj. u slušateljima i u meni kao propovjedniku. Kad ovdje nisu uravnoteženi odnosi, dolazi do krivih naglasaka u propovijedi. Posljedice su aktualistička, biblicistička, dogmatistička ili modernistička propovijed. Može se otići i prema propovijedi pod nagonom uspjeha ponude i potražnje: Što mi to donosi? Zatim one mogu biti siromašne, otuđene i fundamentalističke. Ima i propovijedi koje poučavaju za život i teološka predavanja. Kako ću naći uravnoteženost? Odgovor je u pravilu: vjernost Pismu i vjernost stvarnosti. Toj se napetosti jednostavno moram izložiti. U njoj valja izdržati, često kao na križu. Ali upravo iz ove napetosti nastaje snažna i duhom puna propovijed.

2.3. Propovijedati sukladno Pismu

Koji su konkretni koraci koje treba učiniti propovjednik sam, ili u skupini, da bi Božju riječ i njenu povijest mogao susresti? Koji su prilazi i putovi do pastoralnog cilja i poruke Božje riječi?

U pripremanju propovijedi, koja nastaje iz komunikacije s evanđeljem, propovjednik treba dijelom sam, dijelom s 'dvoje ili troje' (Mt 18,20) ići ka

⁶ Kad je riječ sklonosti da propovijedanje bude gotovo isključivo 'poučavanje', onda se treba ipak prisjetiti da je i učenje određeni proces koji ima, baš kao proces, pravilnost u koracima. Njih je u klasiци pet: 1. motivacija; 2. postavljanje problema; 3. pokušaji rješenja i zastranjenja; 4. ponuda rješenja; 5. utemeljenje i jačanje ponudnog rješenja. Usp. *Ondje*, str. 47-49.

Božjoj riječi i ‘dopustiti’ govoriti Božju riječ. Kao dokazane i praktične mogućnosti, navodimo pet stupnjeva komunikacije s evanđeljem na putu do propovijedi.

2.3.1. Spontani susret

Dobro je da propovjednik tekst čita sam naglas ili sluša u skupini prijatelja. Zatim da uoči spontane utiske: što je iznenađujuće, izazovno, poznato, pitanja, što srdi, emocije koje se javljaju, kako je izazvan razum... Svaki utisak pisati na jedan papir. Ovo zapažanje je početak asociranja. Idem Božjoj riječi i bilježim svoje reakcije, misli i ideje. Tako počinjem u sebi nositi Božju riječ, ona me pokreće, u njoj se i s njom krećem, kako kaže psalmist 1,2. Ja nosim u sebi ovu riječ tijekom tjedna kod svih pastoralnih susreta s ljudima.

2.3.2. Kontemplacija

Umijeće dobre pripreve propovijedi sastoji se u tome da se u radu, u svagdašnjici i među ljudima ostane u Božjoj riječi, da se nju unosi u sve, u liturgijski život i molitvu i posve redoviti i često od Boga ‘udaljeni’ svijet. Kontemplacija znači stajati pred Bogom u ovom svijetu s vjerom u njegovu prisutnost i onda kad je ‘oblačno’ i nije sve jasno. Razlog je takvog pristupa Božje utjelovljenje. Da bi se stiglo do procesa kontemplacije, treba na vrijeme imati spomenuti spontani susret s Božjom riječi već u nedjelju uvečer. Svakako, dovoljno rano moram poći od vlastitih utisaka i toga kako na mene neposredno djeluje Pismo. Svoje utiske mogu bisocirati u susretu s ljudima.

2.3.3. Studij

Budući da je propovjednik teološki kompetentan, slušatelji s pravom očekuju da prostudira određeni tekst Pisma. Time pokazuje odgovornost za povijesnu i egzegetsku ispravnost pastoralnih ciljeva i poruka teksta, ali i za zajednicu kao zajednicu vjere (LG 12). Ovaj studij se odnosi na ulogu propovijedi i mora biti u stanju prethodno odgovoriti na pitanja: Kako mogu na temelju literarnih vrsta i okolnosti - kad su se dogodili događaji ili izrekle poruke - otkriti pastoralni cilj i namjeru autora? Kako mogu na temelju nakane i teologije autora, te situacije slušatelja, sučeliti glavne naglaske i izričaje? Gdje je u tekstu prepoznatljiv proces interpretacije kojega mogu nastaviti u propovijedi za svoje slušatelje? Rezultati ovog studija pomoću egzegetskih komentara te asocijacija i bisocijacija postaju građevni elementi propovijedi.

2.3.4. Cilj i tema

Središte propovijedi čine cilj i tema. Ponajprije moram otkriti pastoralni cilj i temu autora, i slobodno ih formulirati; zatim treba govoriti Pismo. Na cilj i temu, poruku, upućujem svoja pitanja. Kad je u pitanju pastoralni cilj pitam: Što hoće autor postići kod slušatelja? Kad je pak u pitanju tema, poruka, pitam: Što im je rekao? Kako je svoj pastoralni cilj utemeljio? Tek kad su cilj i tema, poruka, slobodno formulirani, a slobodna formulacija je obvezna radi interpretacijskog proces, mogu ići na prenošenje cilja i teme, poruke slušateljima.

2.3.5. Prenošnje

Ista su pitanja: Što hoće određena svetopisamska perikopa? Koji pastoralni cilj ima svetopisamski autor? Što poruka govori današnjem slušatelju? Kako slobodno formulirati cilj i temu, poruku?

2.4. Vjernost čovjeku

2.4.1. Kriterij usmjerenosti na slušatelje

Propovijed je obvezna uzimati čovjeka kao dijaloškog partnera Božjoj riječi: to traži čovjekovo osobno dostojanstvo i jedinstvenost njegove povijesti. Propovijed uzima ljudsku osobu tamo gdje je, i to sa svim njegovim iskustvima i horizontima, i solidarno ga prati tražeći 'kairos' vjere. Zadaća je propovijedi povijest Božje riječi i čovjekovu povijest tako unijeti u govor da se može ostvariti susret ovih povijesti, koja onda jest spasenjska povijest.⁷

2.4.2. Susresti čovjeka

a. Ići prema čovjeku i pratiti ga

Propovijed koja izlazi iz komunikacije s evanđeljem usmjerena je slušačima stoga jer je Božja riječ usmjerena ljudima. Središnja rečenica u Ivanovu prologu 'I Riječ je tijelom postala i nastanila se među nama' (Iv 1,14) zapravo znači: Božja riječ traži čovjeka, ide mu ususret, boravi među ljudima i ide s njima u zajedničkoj povijesti. Ovo je temeljno nadahnuće propovjednika: on preuzima upravo ovo usmjerenje: traži čovjeka gdje jest i ide mu s Božjom riječi. Tada treba nastajati zajednička povijest Božje riječi i slušatelja. Propovijed je poticaj upravo za to. Veoma su važni spontani susreti u svakidašnjem životu, gdje se stvara ozračje povjerenja i neposrednosti. Tada se povjeravaju i iznose i vlastite povijesti pojedinca i skupine. Odatle dolaze poticaji propovjedniku da meditira čovjeka,

⁷ Opširnije o modernom čovjeku vidi: A. VERGOTE, L'uomo moderno come destinatario del messaggio, u: AA. VV., *Manuale della predicazione*, EDB, Bologna, 1975, str. 355-402.

njegovu osobnu i obiteljsku povijest, društvene okolnosti i njihov razvoj. Ovakve spontane susrete ne treba gledati kao 'pripravu' za propovijed. Oni pridonose uživljavanju u ukupnu ljudsku stvarnost, koju treba unijeti u propovjedničko glasno razmišljanje.

b. Teškoće

Nastojanje da propovijed iznikne iz komunikacije s evanđeljem i čovjekom, u praksi nailazi na teškoće. Naime, kroz monolog propovijedanja trebao bi nastati dijalog. Kako monolog može biti dijalog? U praksi nešto 'kao' dijaloga ima s grupama djece ili drugim misama malih grupa. Druga teškoća su već spomenute spoznajne razine sudionika i sve moguće prepreke u njima. Kako ih prepoznati i verbalizirati? Kako ih nadići? Čovjeka je moguće unositi u govor i učiniti da progovori, ukoliko je propovijed u živom kontaktu s ljudskom i društvenom stvarnošću i unosi ju u govor, ukoliko je propovijed 'dijalogalno' postavljena i traži odgovor, izabiranje, odluku, opredjeljenje, pokreće na djelovanje.⁸

2.5. Vjernost aktualnoj stvarnosti

Božja riječ se upućuje čovjeku u konkretnoj povijesnoj situaciji, i to u ovom sekulariziranom i sekularističkom svijetu. Upravo je ta i takva situacija izazov propovijedanju. Zapravo, radi se o zahtjevnosti da propovjednik 'živi aktualnu stvarnost', tj. poznaje idejna stremljenja, zadovoljstva i nezadovoljstva, protivljenja i htijenja, traženja i ravnodušnosti, očekivanja... Nameće se kao imperativ praćenje literature, umjetnosti, znanosti, događaja. Ovo je doista velika zahtjevnost za prezbitera i on jednostavno mora trajno 'učiti'. Već je spomenuta temeljna teškoća različitih razina kulture sudionika u liturgijskim slavljinama. Kako naći pravu sredinu i mjeru da stvorimo ozračje zajedništva i volju rasta i sazrijevanja u svakog od sudionika?

2.6. Komunikativnost

Nutarnja struktura, unošenje iskustva i napetost upitanosti vodi virtualnom ali stvarnom dijalogu, iako izvana ne izgleda kao dijalog. Komunikativnost uključuje i zahtijeva mnoštvo elemenata kao što su razumljiv rječnik, lijep i tečan govor, upotrebu slika, priča, usporedbi i ostalih govorničkih figura.

⁸ U svakoj zajednici je moguće, a u mnogima je to stvarnost, formiranje liturgijske skupine, koja pripravlja i osmišljava ukupni liturgijski život, a posebno nedjeljno liturgijsko zbivanje. Tako slušajući i razmišljajući zajedno, možemo doći do temeljnog cilja perikope te uvidjeti kako je biblijski autor tematski postavio svoj govor da bi postigao cilj.

Komunikativan govor je ‘svladan’, tj. bez čitanja, barem većim dijelom. U komunikativnom govoru upotrebljavaju se umjereno ‘elegantne geste’.⁹

3. Pojedinačno o uvodu i zaključku u propovijedi

U svakom govoru, pa onda i liturgijskom, postoji uvod i zaključak. Svaki od ovih dijelova ima svoju funkciju i stoga i važnost. Narodna mudrost kaže da je dobar početak barem pola dobro učinjenog posla. Tako uvod možemo promatrati s obzirom na sadržaj i komunikaciju.

3.1. Uvod

Uvod u propovijed možemo promatrati s obzirom na sadržaj i ciljeve.

3.1.1. Uvod s obzirom na sadržaj

Svaki sudionik službe Božje dolazi iz neposrednih i vlastitih situacija i s vlastitom poviješću. Propovjednikova je zadaća pokušati sve zainteresirati i misaono okupiti i zadržati pažnju. Opća pravila o govorenju uče da se može početi (1) iz teksta, (2) s problemom, (3) problemskom situacijom, (4) suprotnostima (spoznajna disonanca), (5) doživljajem, slikom, izričajem, (6) iz općeg k pojedinačnom, (7) iz pojedinačnog k općem.

3.1.2. Uvod s obzirom na komunikaciju, odnos, susret

Prvenstveno, uvod treba buditi zanimanje slušatelja. Potom se u prvim rečenicama treba uspostaviti povjerenje slušatelja u propovjednika. Kriterij njegove vjerodostojnosti nije samo što on kaže, već u to ulaze i njegov glas, ukupno držanje, izričaj lica, pokreti, poštovanje i uvažavanje sudionika. Kod nekog uvoda, kad ga čujemo ili pročitamo, postavimo si sljedeća pitanja: Kako propovjednik motivira slušatelja? Biste li vi osobno dalje slušali? Kakav se odnos uspostavlja na relaciji govornik – slušatelj? Najavljuje li se nekakav sadržaj?

⁹ Opširnije, s obzirom na temu komunikacijske kompetencije propovjednika i zajednice, vidi: A. WALLNER, *Nav. dj.*, str. 150-166.

Naslučuje li se cilj?¹⁰ Uvod, dakle, okuplja zajednicu, najavljuje temu, budi zanimanje, daje naslutiti cilj i uspostavlja odnos. On stoga ne može biti konvencionalan, uvijek ‘poznat’, već nužno uvijek nov i kreativan.

3.2. Završetak propovijedi

Propovijed ne završava završetkom propovijedi. Ona je bitno smještena u liturgiji i zato se njen cilj ostvaruje ako se pretače u ispovijest vjere, u molitvu vjernika i hvaljenje Boga i ostale molitve u liturgiji. Propovijed je postigla cilj i stigla ‘kraju’ ako je sudionike privela samima sebi, slavljenju Boga i služenju bližnjemu te većem zajedništvu. S obzirom na sadržaj, završetku je zadaća povezati tijek misli i upraviti životnom kontekstu. To se najbolje čini snažnom slikom, doživljajem, sažetim izričajem. Nikako ne ponavljanjem već rečenih misli i rečenica. Ovdje mora jasno iskrsnuti cilj što ga je ima propovjednik. A taj cilj ne smije biti samo ‘vječnost’, ‘dobri’, ‘vjerni’, već daleko konkretniji i usmjerujući ovdje i sada u vjerničkoj praksi.¹¹

Zaključak

Među nama se čuje izreka: ‘preko tjedna neuhvatljiv, nedjeljom neshvatljiv’. Vjerojatno se tu krije određena poruka o nepripravljenosti i općenito situaciji ‘svaštarenja’ u crkvenom djelovanju prezbitera pa stoga ne ostaje vremena za osobnu i ozbiljnu pripremu te tako sudionici osjećaju misaonu nedorečenost i nesređenost. Pitam se: Tko to od nas ovdje prisutnih želi da se ovo na njega primijeni? Vjerujem nijedan. Da izbjegnemo i primisao o nepripremljenosti, ali daleko više: da nam propovijedi budu životne, radosne, ucijepljene u život konkretnih pojedinaca i konkretne zajednice, počnimo od onoga što je moguće i što su mnogi isprobali kao jako dobro: već ponedjeljkom ili utorkom uvečer redovito okupimo ‘liturgijsku skupinu’ (može se ponuditi i šire onima koji su

¹⁰ Usp. R. ZERFASS, *Grundkurs Predigt 1. Spruchpredigt*. Unter Mitarbeit von Klaus Roos, Patmos, Duesseldorf, 1987, str. 130-139. Kad slušamo naše propovijedi, nije posebna mudrost ako kažemo da se propovjednik postavlja iza ‘svete vlasti’ kao onaj koji u ime ‘nekoga’ govori i koga se jednostavno mora slušati. Odmah treba reći da su najbolja motivacija i privlačenje pažnje sudionika Božja riječ i propovjednik koji je njom ispunjen, na kojega ona djeluje. Ne u granama, već u korijenu se skriva snaga drveta (Gertrud von Le Fort). Ako riječi uzmemo kao grane, onda je pitanje gdje je njihova snaga, odakle izvire? Ako Božja riječ ne stanuje u propovjedniku, vreba opasnost od manipulacija. No, unatoč svim svečanostima i etičnosti službe, nužno je poštivati i uvažavati psihološke zakone o motivaciji. Bez motivacije nema slušanja. Ovaj zakon vrijedi i za propovijed.

¹¹ Usp. *Ondje*, str. 139-140. Inače i uvod i završetak u euharistijskom slavlju bi znatnije mogli ‘odteretiti’ uvod i završetak u propovijedi. Oni u propovijedi mogu biti daleko kraći. Stoga u cijelom govornom dijelu liturgijskog slavlja treba voditi računa koliko puta treba ‘počinjati’ O temi uvoda i završetka propovijedi: A. S. SNOJ, *Homiletika. Božje sporočilo v človeški govornici. Teološke in homiletične osnove oznanjevanju.*, Ljubljana, 1997, str. 163-166.

zainteresirani doći povremeno) i započnimo promišljanjem liturgijskih čitanja pripremu nedjelje, Dana Gospodnjeg, kao središta i vrhunca crkvenog života i djelovanja.¹²

Literatura:

- KOCH, Kurt, Liturgija kao slavlje Božjeg zajedništva, u: KLARIĆ, J. (ur.), *Liturgijska mistagogija – stari put trajne obnove*, Zbornik radova Pastoraljahrestagung Untermarchtal, 8.- 11. 10. 2001., Frankfurt am Main, 2002, str. 11-41.
- LEHMANN, Karl, L'annuncio cristiano agli increduli di oggi. Principi di teologia pastorale, u: *Concilium* 3 (1967), str. 98-117.
- PRANJIC, Marko, Suvremeni način naviještanja Božje riječi, u: ČABRAJA, I. i drugi, *Prezbiteri služitelji Božje riječi*, Vrhbosanska visoka bogoslovna škola, Sarajevo, 1987, str. 41-76.
- SNOJ, Alojzij Slavko, *Homiletika. Božje sporočilo v človeški govornici. Teološke in homiletične osnove oznanjevanju*, Ljubljana, 1997.
- VERGOTE, Anton, L'uomo moderno come destinatario del messaggio, u: AA.VV., *Manuale della predicazione*, EDB, Bologna, 1975, str. 355-402.
- ZERFASS, Rolf, *Grundkurs Predigt 1. Spruchpredigt*. Unter Mitarbeit von Klaus Roos, Patmos, Duesseldorf, 1987.
- , *Grundkurs Predigt 2. Textpredigt*, Patmos, Duesseldorf, 1992.
- WALLNER, Alfred, *Werkbuch Predigt im Dialog mit der Gemeinde*, Styria, Graz, 1989.

LITURGY AND WORDS: CONTEMPORARY CONTEXT AND POSSIBILITIES

Summary

In any public speech, we must consider whom we address and who we talk to. When it comes to the language of liturgy, it becomes even more complex, for participants are

¹² Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Sacrosanctum Concilium, konstitucija o svetoj liturgiji, br. 10, u: ISTI, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980, str. 15

of different age, education and different level of motivation. In liturgy, we have to see if the rules applied in communication can be applied in preaching. This subject is treated in this paper within three different sections under the following titles: 1) Liturgical scene in Croatia and current issues; 2) Basic rules on preaching; 3) Introduction and conclusion to sermons. The first section brings the results of the investigation on dynamics of participation in liturgical gatherings, starting with regular liturgy on Sundays, and proceeding up to occasional liturgies. This brings about difficulties related to preaching itself. The second part of the article treats the basic approaches to preaching, which are faithfulness to God's word, to people and to actual reality. The issue of communicative competence is particularly analysed in this section. The third part analyses the question of structure of a sermon, especially its introduction and conclusion. The additional problem of the language of liturgy and liturgy from the aspect of rhetoric consists in the fact that the verbal has prevailed over the other elements of liturgy, although language is not the strongest means of communication. If we measured the proportion of use of different elements in liturgy, we would see that more than half of the celebration consists of the verbal component.

Key words: *preaching, preparation, faithfulness to the Holy Scripture and people, introduction and conclusion of sermons.*